

GRADER AV HVITT - FOREDRAG

Denne foredrags-sekvensen ble framført som introduksjon til uroppførelsen av musikkdramaet Grader av Hvitt av Nils Henrik Asheim, med tekst av Johan Harstad, Stavanger Konserthus 11.januar 2007. Her er foredragene gjengitt først i sammenflettet form, slik de ble framført, og deretter hver for seg. Johan Harstads tekst samt annen info finnes på www.nilshenrikasheim.no.

Når man fra øst flyr inn over Grønland, møter en først steile kystfjell før innlandsisens endeløse flate viser seg. Grønland er verdens største øy, som heller bør kalles et kontinent. Fra sør til nord er avstanden 2700 km. Det sørligste punktet ved Kapp Farvel er på samme breddegrad som Oslo og Bergen, mens det nordligste ligger lenger nord enn Svalbard. Herfra er det bare 700 km til Nordpolen. Ikke noe annet landområde i verden er så langt mot nord.

Geografisk tilhører Grønland det nord-amerikanske kontinentet. I nordvest er det bare 26 km over Nares stredet til Canada. Mot øst er det 300 km til Island. Grønland er sju ganger større enn Norge og 80% er dekket av is. Den isfrie femtedelen er også større enn Norge. Få er klar over *hvor* stort Grønland isfrie område er. Under siste istid, for 10.000- 12.000 år siden, var også dette dekket av is. Da lå isen ut i havet fra alle kyster. Nå er Grønland, som Norge, inne i en *mellomistid*.

Når en flyr over innlandisen kommer tanker om at slik Grønland er dekket av en iskappe, slik var det på den skandinaviske halvøya for 10.000-12.000 år siden. Norge, Sverige og Finland, med forgreininger til Danmark og Tyskland, var dekket av et enormt isskjold, som var 2000 meter på det tykkeste. Både det grønlandske og norske landskapet er preget av mange perioder med nedisinger. Fjell, daler og fjorder er formet av isens graving, skuring og press. Morener, steinblokker, sletter og sandrygger møter oss overalt. Slik er det i Norge og slik er det i de isfrie områdene på Grønland.

Innlandsisen er, som isen over Skandinavia var det, et enormt isskjold. På det tykkeste når den opp til 3200 meter over havet. Den består av 2.6 milliarder kubikkmeter is, som utgjør åtte prosent av alle breer på jorden. En ufattelige mengde. Hvis den globale oppvarmingen skulle føre til at innlandsisen smeltet, ville verdenshavene stige sju meter. Dette ville ramme lavtliggende områder, som Bangla Desh og koralløyer i Stillehavet. Bryggen i Bergen og Venezias plasser ville ligge under vann.

Innlandsisen har form som en svakt avrundet kuppel. Dens tyngde har presset landet under 800 meter ned. Likheten mellom Grønland og Skandinavia er bestemt av at de

begge ligger fra omkring 60 grader nord og mot Nordpolen. Men mens landet hever seg i Skandinavia, presser altså innlandsisen Grønland ned. Områder som lå på tørt land under den norrøne bosettingen på 11.-12.tallet, står nå under vann. Det gjelder for eksempel tuftene etter en kirke ved gården Sandnes innenfor hovedstaden Nuuk.

Nedkjøling – hypotermi - KULDEDØDEN. Tre ord, samme mening, samme resultat. Mennesker utsatt for kulde, nedbør og vind vil før eller siden fryse i hjel. Kuldedøden vil komme langsomt om isolasjonen mot de ytre kreftene er god, og denne beskyttelsen kun gradvis må gi tapt for de ytre kuldekraftene. Kuldedøden inntreffer raskere om kulden kombineres med eksponering av hud mot vann. Et ungt, friskt og uthvilt menneske vil ha større sjanse til å overleve enn en gammel, beruset eller syk person.

For oss beboere på Nordkalotten har kampen mot naturkreftene alltid dreid seg om å unngå kuldedøden. Likevel, hvert år dør flere hundretalls mennesker av nedkjøling her. Noen sovner beruset ute og dør en stille kulde død. Noen fryser raskt i hjel etter et fall i sjøen eller forlis.

Men, mange overlever møtet med den truende kuldedøden(også kalt alvorlig nedkjøling eller hypotermi på fagspråket). Noen overlever til og med selv om de syntes å ha alle odds mot seg! Mange vil si dette er eksempler på menneskets evne til å overvinne omgivelsene, til å ville overleve! Mange vil også peke på at dette er en seier for moderne medisinsk behandling.

Et slikt medisinsk mirakel med en alvorlig nedkjølt pasient fra Norge kunne man nylig lese om i Lancet; det meget anerkjente britiske medisinske tidsskriftet.

Mennesket: Sterkt og sårbart.

Den menneskelige hjerne utvikles og formes mest i mors liv, og de første årene etter tilblivelsen. Hjernen er også mest påvirkelig og sårbart i ung alder. Nyere nevrovitenskap betrakter menneskehjernen som et foranderlig organ gjennom hele livet, fysisk og psykisk. Mennesket har evne til å integrere, lære om egen og andres fysiske og psykiske atskilthet, og å knytte seg til andre. Fra begynnelsen av har mennesket iboende evner til å tilpasse seg natur- og kulturnedfelte betingelser.

Mennesket er sosialt søkende, og kan ikke overleve uten kontakt og omsorg. Det kan heller ikke iverksette evnen til å kommunisere, uten psykisk og fysisk utveksling med andre.

Gjennom millioner av års evolusjon, kjennetegnes mennesket som annerledes fra andre arter, gjennom nettopp evnen til å benytte språk, og formidle nyanserte tanker, følelser, intensjoner, fantasier, drømmer, vyer, og derved delta som mottaker og medforfatter i det menneskelige fellesskap. Innlevelse, medfølelse, etikk, moral og verdier; spørsmål om riktig, galt, ondt, godt osv., er menneskenes edleste evner. For mennesket har uendelige evner til å simulere, se for seg noe som ikke er, late som, og knytte nåtid, fortid og fremtid sammen i forståelige beretninger.

Mennesket kan også bevisst og ubevisst fordreie, eller kommunisere om fragmenter av hendelser og fortie andre for selv å dra nytte av det. Det kan fremstille seg i ”falskt lys” og få andre til å tro noe som ikke stemmer med ”faktiske forhold”.

Vår hukommelse er heller ikke helt pålitelig, uansett troverdighet hos fortelleren. Observatører knytter oppmerksomhet til ulike aspekter av hendelser. Emosjonelle forhold kan også sløve og begrense omfanget av observasjonen. Noe som ikke bevisst er fanget opp, kan heller ikke gjenkalles. Slik kan ”sanne” og helhetlige gjengivelser knapt oppnås.

Lyden av en hendelse. Alle hendelser har en lyd. Lyden når tvers igjennom til instinktet ditt. Uansett hva du holder på med: en lyd får deg til å snu deg. Lyden av noen som kommer. I David Lynchs film ”Wild at Heart” dukker det opp et nærbilde og en lyd av en fyrstikk som tennes, med mellomrom. Hva sier det? Spiller ingen rolle. Den gjør deg våken for at noe hender.

Drama er egentlig bare tull. Ingenting er så dramatisk som et helt trivielt hverdagslig liv. Når som helst kan noe hende. Da jeg kontaktet Johan Harstad for å samarbeide om et musikkdrama, hadde jeg akkurat lest hans novellesamling ”Ambulanse”. Historiene i boka balanserer mellom det nære, dagligdagse og en katastrofe, som enten hender, eller blir avverget.

Harstad kom tilbake til meg med de første utkastene til teksten, som het Grader av Hvitt. Den er lagt i munnen på en kvinne som har gått seg vill på Grønlands-plataet. Men er det der hun er? Eller har hun alltid vært der?

Jeg så for meg et slags anti-scenisk stykke for scenen, hvor skuespillerens stemme holder på med sitt og musikken lever flere parallelle liv. Siden drama egentlig kanskje ikke er den eneste sannheten. Å lage musikkdrama handler ikke om å skildre hendelser i lyd... men la hendelser finne sted, oppleve kollisjonene og det som hender.

En ung kvinne, selv utdannet lege, på skitur i Nord-Norge med to gode kolleger faller gjennom snøen og ned i et islagt fossefall. Mellom isblokker og med isvann strømmende over seg henger hun fast som i en skruestikke på grunn av skiene. Hodet er over vannet så hun får puste fritt, men hun kommer verken opp eller ned, på tross av iherdige forsøk på å hjelpe fra vennene. De ringer desperat etter hjelp og kan bare følge med i kvinnens desperate kamp mot kulde døden den neste halvtimen. Hennes iherdige forsøk på å komme løs produserer varme men isvannet kjøler henne ubønnhørlig ned. Kuldestresset er enormt og kroppstemperaturen synker gradvis. Først ned mot 30 grader Celsius (såkalt moderat nedkjøling), hvor kroppen fremdeles jobber på spreng med å motvirke nedkjølingen. Skjelvingene som rister i hele kroppen gir varme men må snart gi tapt mot overmakten. Hun blir stillere og stillere – hun går fra å panisk til å være forvirret og uklar, og når kroppstemperaturen synker under 30 grader kobler hjernen helt ut. Hun er i koma. Alvorlig nedkjøling kalles dette på fagspråket. Pusten avtar, hjertet pumper langsommere og mindre kraftig. Kroppen blir

helt stiv og urørlig. Alle kroppsfunksjoner er gått ned på sparebluss, og snart vil alle funksjoner opphøre. Kuldedøden vil snart kreve et nytt offer.

Mennesket kan dissosiere, splitte følelse og tanke, koble ut smerte, og forestille seg ut av egen kropp. Ofre for voldelige overgrep kan gå ut av hendelsene tilsynelatende uberørt. Men vitenskapen viser at overgrepene allikevel setter spor i våre hjerner, og kropp. De kan reaktiveres i andre sammenhenger og oppleves som vonde, uten direkte referanse til historien.

Mennesker har "tause depresjoner" som kan arte seg som alvorlige trusler mot selvfølelsen, og tap av mestring. De tause, ikke verbalt tilgjengelige smertene som gjør mennesker uføre, kan lett overses; oppfattet som ikke troverdige (innbilning). Selvskadene er utbredt. De fortøner seg også som ubegripelige for utenforstående.

I dagens datastyrte kommunikasjon, med menneskenes bevisste hjerne som modell, er rasjonell og standardisert vitenskapstenkning populær. Troen på standardiserte løsninger er stor, hvilket også har konsekvenser for behandling av menneskers lidelser. De følelsesmessige uttrykkene kommer lett i bakgrunnen, mens kognitive, løsninger etterstrebes.

For 2.5 millioner år siden var det varmere på jorden enn nå. Grønland var helt isfritt og *virkelig* grønt. Det er ikke vanskelig å forestille seg hvordan Grønland *da* så ut. Det liknet dagens Norge. Vestkysten hadde, som på Vestlandet, rike løvskoger. "Det blide sørlandet" var Sørvest-Grønland der de norrøne bosettingen siden lå. I det indre av Midt-Grønland var det, som på Østlandet, gran og furu. Helt i nord treløse områder som i Finmark.

For to millioner år siden ble Grønland stadig dekket av mer is. Klimaet ble gradvis kaldere. Breer dannet seg i fjellene. Disse bredte seg mot slettelandet og kystene. For en million år siden vokste frittliggende breer sammen til den innlandisen vi nå kjenner.

Jorden gikk inn i istider som ble avbrutt av varmere perioder, mellomistider. Dette preget den nordlige halvkule helt fram til for 10.000-12.000 år siden. I mellomistidene, som varte i 10.000 til 20.000 år, smeltet mye av isen bort. Nå er jorden inne i en mellomistid som allerede har vart i over 10.000 år. Kanskje kulminerer den om 3000 år og en ny istid kommer.

Mellom istider og mellomistider har det vært store temperaturvariasjoner på opptil 10 til 15 grader C.

Lyden av tiden. Musikk er hukommelse og gjentakelser, og bygger opp forskjellige målestokker side om side. I indonesisk gamelan-orkestere har musikerne faste roller: noen spiller langsom tid, med kanskje et klokkeslag hvert tiende sekund, mens andre igjen haster iveri med raske figurer på instrumentene. Men hvem av dem kommer

raskest fram? Og hva med bestefarsklokken i stua som slår hver time. Forteller den at tiden går, eller at den står fullstendig stille?

Siden kvinnen på Grønland snakker både i fortid og nåtid, ville jeg bygge opp en musikk med flere tidsplan. Det resulterte igjen i en spesiell orkesteroppstilling på scenen. Blåsere og strykere er skilt fra hverandre. Blåserne spiller akkord-vegger, i en syklus som man kanskje merker over lang tid. Strykerne, ser jeg som en flate. Tvers gjennom bevegelsene deres går det et plan som langsomt synker. En strykekvartett er skilt ut og sitter på motsatt side. Lyden deres høres i nærbilde, et annet tidsplan igjen, mye mer menneskelig, nærmere hvordan vi beveger f.eks. en hånd.

Så har vi et usynlig plan, nemlig elektronikken. Den kommer fra en annen verden. Lydene som er laget av Lasse Marhaug har alle karakter som motsier instrumentenes natur, både i klangen og forløpet. Det er fremmed, men likevel merkelig velkjent og uttrykksfullt. Er klangene truende, eller er det en styrke når de kan leve sammen med orkesterinstrumentene?

Traume kjennetegnes ved opplevelse av å bli fanget i truende omstendigheter uten selv å kunne påvirke situasjonen. Tap av håp om å komme seg ut av det uutholdelige gjennomsyrer opplevelsen.

Traumeforskning viser at menneskers kropp og hjerne kan iverksette autonom beskyttelse av oss i truende situasjoner.

Hjernen kan da "fryse" og hindre viderekobling av trusselen til de områdene av hjernen som aktiviserer bevisstheten.

Mennesket kan også overleve uutholdelige forhold ved å instruere seg selv om at det befinner seg utenfor fare, slik vi kjenner til hos personer utsatt for tortur, krig, vold og andre katastrofer.

Slik selvinstruksjon kan også føre til dårlig språklig gjengivelse i ettertid, da den subjektive opplevelsen i utgangspunktet ikke stemmer overens med den konkrete hendelsen.

Psykiske lidelser er ofte underlagt bevisst og ubevisst taushet. Erfaring forbindes med skam- og skyldfølelse. Tabubelagte koder er truende på mange nivåer, hos individet, i familien, i samfunnet og kulturen. Lidelsene kommer helst til uttrykk gjennom kroppslig språk; hjertebank, magevondt, søvnløshet, gråtetokter, sinneutbrudd, uoverveide handlinger, osv. Forstyrrelsen forbindes ofte med uutholdelig ensomhet.

Men, slik skulle det ikke gå denne gangen. Hjelpen kommer med et redningshelikopter. Redningsmannskapene kutter hull i isen og hun løftes opp og ut. Hun har store, lysstive pupiller og ingen hjertefunksjon. Hun har alle tegn på at hun er død, virkelig død. Medisinsk personell driver likevel gjenopplivning den lange veien til universitetssykehuset i Tromsø. Der ankommer hun 3 timer etter hun falt ned i fossefallet. Et team av sykehuseksperter står klar på operasjonsstua for å gjøre alt for å lure kuledøden. De måler kroppstemperaturen til 13.7 grader.

TRETTENKOMMASYV GRADER!! Ingen har noen gang før overlevd en slik ekstremt lav kroppstemperatur.

Lyden av et fall. Alle mennesker er i tyngdekraftens makt, og har alle odds mot seg i utgangspunktet. Den latinske vitenskaps-dikteren Lucretius skildrer spebarnets fødsel som når noen blir skylt i land på en strand. Fra da av gjelder det å motvirke tyngden og døden. Det er bare fordi spebarnet er fullstendig stupa på å overleve at det vokser opp. Ikke tale om at det har tenkt å la være å spise eller puste.

Den beste måten å motvirke tyngdekraften er kanskje å spille med den. Vi har samlet noen materialer i hvite kasser som faller på ulike måter. Grus, skjell, glass og isopor. Lyden av fallet har en musikalsk energi selv om det er tilfeldig. Materialene er også vakre, det er grunn nok i seg selv, og vi må huske på at det er vakkert å gjøre ting, ikke minst fordi det er så mange andre ting i livet du ikke kan gjøre noe med.

Materialene har også en symbolikk om man vil, steinene kan fortelle om en ørkenvandring, skjellene om overgangen mellom hav og land, glasset om det som får oss til å se men også til å skjære oss. Og så var det isoporen da. Hva er det? Et materiale som ikke er til. Den eneste grunnen for at isopor finnes, er at det skal skille andre fra hverandre. Lyden av ingenting.

Vi er i byen Ilulissat på 69 grader nord, som under den danske kolonitiden het Jakobshavn. Det er midt i august og da vi flyr av innlandsisen ligger nysnøen på nunatakene. Navnet Ilulissat betyr isfjell. Isfjell er det mange av der byen ligger ved munningen av Isfjorden eller Kangia på grønlandsk. Førte km inn i fjorden, mot innlandisen, kalver brearmen *Sermia Kujalleq*. Bortsett fra breer i Antarktisk er den av de mest "produktive" i verden. Den beveger seg 20 meter i døgnet.

En solblank dag er vi ved Isfjorden. De blågrønne isfjellene glimter mot oss. Målet er å nå en høyde, hvor vi kan skue mot Innlandsisen. Etter som vi stadig kommer høyere øker forventningene. 45 kilometer mot øst ligger iskapen. Snart ser vi en isrand og synet er praktfullt. Den klare dagen bidrar til det. Å skue innlandsisens langstrakte rand gir en følelse av *tidløshet*. Hva vi ser, er bare et utsnitt å noe mye mer. Vi sitter og fortaper oss og vet at isen strekker seg over tusen kilometer både mot nord og sør. Fra Isfjorden driver store isfjell mot havet. Disse blir ført med havstrømmene helt til nordøstkysten av USA. Et slikt isfjell felte i 1912 atlanterhavsdamperen "Titanic".

Kvinnen kobles til en såkalt hjerte-lunge maskin som både kan erstatte hjerte- og lunge funksjonen og raskt varme henne opp. Det iskalde blodet hennes suges inn i maskinen og varmes opp før det sendes tilbake i kroppen. Om igjen og om igjen skjer dette, i små mengder om gangen varmes blodet opp. En time senere er kroppstemperaturen allerede over 30 grader, på vei mot normalen og hjertet starter utrolig nok å slå igjen! Etter 9 timer med gjenoppliving, oppvarming og stabilisering kan hun flyttes til intensivavdelingen. MEN, fremdeles svært svak. Alle

organsystemene er svulmet opp og fungerer dårlig etter møtet med kuldedøden. Etter noen dager våkner hun likevel opp og virker helt normal i hodet. Selv om dette er et godt tegn sliter resten av kroppen med å komme seg etter den ekstreme belastningen. Lunger, hjerte, nyrer, tarm og nervesystem, alt er ute av lage. Svikten i alle organsystemene vil kunne medføre døden selv om hun har overlevd så langt med hjernen i behold! Etter 1 måned på intensiven er den verste krisen over, og etter flere måneder på sykehus er hun klar til å reise hjem. Og, utrolig nok; ett år senere er hun i full jobb og på ny skitur med sine venner og kolleger.

Historien går verden rundt som en medisinsk sensasjon; og liknende historier dukker opp fra andre deler av Nordkalotten.

Ensomheten svekker selvet, og kommer til uttrykk gjennom spørsmål som: Hvem er jeg? Hvor hører jeg til? Hvem er mine nærmeste? Hvem bryr seg om meg? Er jeg en person? Er jeg til for en annen? Kjenner mine barn meg? Utover forventningene, konvensjonene. . . som foreldre jo utøver? Har lest alle bøkene, men..? Andre kan nok gjøre pliktene like bra... som meg.

Tap av identitetsfølelse er gjennomgripende, og kan oppleves som tilintetgjørelse. Den medfører også nedstemthet, eller ”taus depresjon”, og forvirring. Den er sjelden tydelig for andre. Tankene om suicid er heller ikke tilgjengelige for andre. Suicidale handlinger oppleves da også som uforståelige for de nærmeste.

Spørsmål.

ER jeg en egen person... for min livspartner? Har gjennomført alle ritualene, bryllup, fødsler...bygget rede. Men, er jeg der? Føler jeg? Kjenner jeg kanskje en pirrende dragning mot det ekstreme? Det som ligger over grensene, det farlige! Kjenner jeg ikke noe som rører ved meg... JEG trer frem, utenom grensene. Er i det ukjente! Ingen når meg nå med sine bebreidelser.

Det passer meg bra: Presse grensene, kjenne fare.

Ja, jeg har vært her før, som barn, ung og voksen. Som ukjent. Min kropp har kjent det. Kan kvalme gi liv? Kan noen tyde det? Et det et håp der? Farlig! Er der en å dele det med der ute? Nei, nei, ikke prøv deg!

Vennen min, kom til meg: Ditt navn er Likegyldig! Bli hos meg..

Du spør meg om forholdet mellom meg og min livspartner? Han ER, det kan bevises, teknisk. Kan vi snakke? Knapt. Det visste jeg fra første stund vi var sammen.

Men...jeg visste ikke at følelsene våre var stumme og døve. Er han en autistisk avart, som jeg selv kan være det ? Finnes følelsene? Vi lever parallelt, ikke i samliv... under samme tak?

Tja: Jeg er en erfaren voksen. Oppvokst og utdannet i et moderne og postmoderne samfunn... må gjøre rede for meg nå. Relativisme kanskje, er det en løsning? Være nøytral, se fra den ene og så den andre vinkelen? Tja... Hva så? Jo, man må ”sette ord på”, mene noe, ta ordet, være synlig. Kvinner må lage skjemaer, forklare, slik vitenskapsmenn gjør!

Men... ikke jeg. Jeg er i et annet spor; har vandret ut av forventningene og bebreidelsene.

Ensomheten er hos meg, den er trofast, jeg kjenner den best.

JEG har plass i bakgrunnen. Velsignet upåvirkelig, likegyldig, og forenet med den... bak kulissene.

Lyden av en stemme. Stemmen kan gi identitet, men også beskytte med et skall. Men jeg er sikker på at spebarnet kan kjenne deg igjen på stemmen før det er i stand til å se ansiktstrekkene dine med øynene. Stemmen forteller svært mye med sin utstråling.

Men stemmen kan også sende ut helt feilaktig signal i forhold til det den snakker om. I opera blir det gaulet, og i teateret blir det skreket.

Radioen er mediet som har utnyttet stemmens makt til fulle, bare tenk på Orson Welles som satte USA i panikk med sitt hørespill om invasjonen av marsboere i 1938. Radioteateret kommer aldri til å dø ut. Stemmen i sin lille boks, studioet, rommet som ikke eksisterer, tvetydigheten fascinerer folk. På samme måte som dukketeater, det at det går an å framstille noe stort med noe så lite. At tid og sted ikke er noen begrensning. Det er ideen som teller.

I dette musikkdramaet satser vi alle kort på stemmen. Personen i stykket snakker like mye til seg selv som til oss. Når jeg henvendte meg til Johan Harstad var det nettopp for den stemmen han skriver, det var den jeg ville ha, jeg ville plante den på en scene, si at den er der og ikke er der samtidig.

Få mennesker har vært på innlandsisens platå, 3000 meter over. Og få vil komme dit. Det er et vakkert, men samtidig ugjestmildt område. Skulle en gå på ski langs innlandsisens endeløse flate, ville det være som å gå fra det nordlige Svalbard til Lindesnes.

Fridtjof Nansen og hans menn gikk i 1888, som de første, over innlandsisen fra øst til vest. Mottoet var ”vestkysten eller døden”.

La oss høre hvordan Nansen, i boken ”På ski over Grønland”, skildrer livet på innlandsisen:

*På hele ferden over innlandsisen var det som regel så klart at solen skinte i gjennom skyene. Bare noen få dager var det helt overskyet. Selv når det falt sne, som det ofte gjorde, var det sjelden tettere enn at solen kunne skimtes. Sneen som falt var alltid fin, lik frossen tåke. Når solen skinte gjennom dette fallende sne-støvet, dannet det sig alltid en lysende ring rundt den med lys-akser som gikk fra solen ut til ringer på hver side. Og det oppstod lysende flekker, de såkalte **bisol**.*

Det blev meget kaldere enn vi på forhånd hadde tenkt oss muligheten av. Selv om dagen, når solen skinte, var det mange kuldegrader. Og når den på ettermiddagen kom lavere på himmelen, sank temperaturen fort.

Da vi gikk til køys 11.september, la jeg vårt spiritus-termometer under hodeputen. Da jeg så på det neste morgen var spiritus-søilen sunket dypt under skalaen, som gikk

ned til minus 37 grader C. Temperaturen var sikkert under minus 40 grader. Dette var inne i teltet, hvor vi lå seks mann og hvor vi kokte mat.

Dette var altså midt i september og er vel uten sammenligning den laveste temperatur som på denne årstid er iaktatt på jorden. Hva må en ikke vente i finne der midtvinters.

På denne vår ferd opdaget vi således en ny og merkelig kulde-pol, som meterologene kaller det. Den hviler over det indre av Grønlands innlandsis og har avgjørende innflytelse på værlaget i de omliggende strøk over hele den nordlige halvkule. Og ikke minst på stormene i Atlanterhavet og Norskehavet.

Hvordan overlevde Nansen og hans menn? Følgende sier noe om det:

Kveld-stundene i teltet, når alle mann var kommet til sæte på sine sekker, var glanspunktene i tilværelsen i denne tiden. Vi kunde være aldri så slitne og det kunde være aldri så kaldt, men når suppen, eller lapskausen, var ferdig og blev øst kokende opp i koppene våre, ja da steg lykkefølelsen til det høieste. Før vi krøp til køis, ble kokekarene fylt med sne for å være klar til å settes over lampen neste morgen. Sjokoladen ble brutt opp i stykker ferdig til å kokes. Så krøp vi i posene, lukket godt igjen, og sov de uskyldiges søvn.

Nedenfor følger de fire foredragene hver for seg.

GRØNLAND OG INNLANDSISEN

Arne Christian Stryken

Når man fra øst flyr inn over Grønland, møter en først steile kystfjell før innlandsisens endeløse flate viser seg. Grønland er verdens største øy, som heller bør kalles et kontinent. Fra sør til nord er avstanden 2700 km. Det sørligste punktet ved Kapp Farvel er på samme breddegrad som Oslo og Bergen, mens det nordligste ligger lenger nord enn Svalbard. Herfra er det bare 700 km til Nordpolen. Ikke noe annet landområde i verden er så langt mot nord.

Geografisk tilhører Grønland det nord-amerikanske kontinentet. I nordvest er det bare 26 km over Nares stredet til Canada. Mot øst er det 300 km til Island. Grønland er sju ganger større enn Norge og 80% er dekket av is. Den isfrie femtedelen er også større enn Norge. Få er klar over *hvor* stort Grønland isfrie område er. Under siste istid, for 10.000- 12.000 år siden, var også dette dekket av is. Da lå isen ut i havet fra alle kyster. Nå er Grønland, som Norge, inne i en *mellomistid*.

Når en flyr over innlandisen kommer tanker om at slik Grønland er dekket av en iskappe, slik var det på den skandinaviske halvøya for 10.000-12.000 år siden. Norge, Sverige og Finland, med forgreininger til Danmark og Tyskland, var dekket av et enormt isskjold, som var 2000 meter på det tykkeste. Både det grønlandske og norske landskapet er preget av mange perioder med nedisinger. Fjell, daler og fjorder er formet av isens graving, skuring og press. Moreener, steinblokker, sletter og sandrygger møter oss overalt. Slik er det i Norge og slik er det i de isfrie områdene på Grønland.

Innlandsisen er, som isen over Skandinavia var det, et enormt isskjold. På det tykkeste når den opp til 3200 meter over havet. Den består av 2.6 milliarder kubikkmeter is, som utgjør åtte prosent av alle breer på jorden. En ufattelige mengde. Hvis den globale oppvarmingen skulle føre til at innlandsisen smeltet, ville verdenshavene stige sju meter. Dette ville ramme lavtliggende områder, som Bangla Desh og koralløyer i Stillehavet. Bryggen i Bergen og Venezias plasser ville ligge under vann.

Innlandsisen har form som en svakt avrundet kuppel. Dens tyngde har presset landet under 800 meter ned. Likheten mellom Grønland og Skandinavia er bestemt av at de begge ligger fra omkring 60 grader nord og mot Nordpolen. Men mens landet hever seg i Skandinavia, presser altså innlandsisen Grønland ned. Områder som lå på tørt land under den norrøne bosettingen på 11.-12.tallet, står nå under vann. Det gjelder for eksempel tuftene etter en kirke ved gården Sandnes innenfor hovedstaden Nuuk.

For 2.5 millioner år siden var det varmere på jorden enn nå. Grønland var helt isfritt og *virkelig* grønt. Det er ikke vanskelig å forestille seg hvordan Grønland *da* så ut. Det liknet dagens Norge. Vestkysten hadde, som på Vestlandet, rike løvskoger. ”Det blide sørlandet” var Sørvest-Grønland der de norrøne bosettingen siden lå. I det indre av Midt-Grønland var det, som på Østlandet, gran og furu. Helt i nord treløse områder som i Finmark.

For to millioner år siden ble Grønland stadig dekket av mer is. Klimaet ble gradvis kaldere. Breer dannet seg i fjellene. Disse bredte seg mot slettelandet og kystene. For

en million år siden vokste frittliggende breer sammen til den innlandisen vi nå kjenner.

Jorden gikk inn i istider som ble avbrutt av varmere perioder, mellomistider. Dette preget den nordlige halvkule helt fram til for 10.000-12.000 år siden. I mellomistidene, som varte i 10.000 til 20.000 år, smeltet mye av isen bort. Nå er jorden inne i en mellomistid som allerede har vart i over 10.000 år. Kanskje kulminerer den om 3000 år og en ny istid kommer.

Mellom istider og mellomistider har det vært store temperaturvariasjoner på opptil 10 til 15 grader C.

Vi er i byen Ilulissat på 69 grader nord, som under den danske kolonitiden het Jakobshavn. Det er midt i august og da vi flyr av innlandsisen ligger nysnøen på nunatakene. Navnet Ilulissat betyr isfjell. Isfjell er det mange av der byen ligger ved munningen av Isfjorden eller Kangia på grønlandsk. Førte km inn i fjorden, mot innlandisen, kalver brearmen *Sermia Kujalleq*. Bortsett fra breer i Antarktisk er den av de mest ”produktive” i verden. Den beveger seg 20 meter i døgnet.

En solblank dag er vi ved Isfjorden. De blågrønne isfjellene glimter mot oss. Målet er å nå en høyde, hvor vi kan skue mot Innlandsisen. Etter som vi stadig kommer høyere øker forventningene. 45 kilometer mot øst ligger iskappen. Snart ser vi en isrand og synet er praktfullt. Den klare dagen bidrar til det. Å skue innlandsisens langstrakte rand gir en følelse av *tidløshet*. Hva vi ser, er bare et utsnitt å noe mye mer. Vi sitter og fortaper oss og vet at isen strekker seg over tusen kilometer både mot nord og sør. Fra Isfjorden driver store isfjell mot havet. Disse blir ført med havstrømmene helt til nordøstkysten av USA. Et slikt isfjell felte i 1912 atlanterhavsdampere ”Titanic”.

Få mennesker har vært på innlandsisens platå, 3000 meter over. Og få vil komme dit. Det er et vakkert, men samtidig ugjestmildt område. Skulle en gå på ski langs innlandsisens endeløse flate, ville det være som å gå fra det nordlige Svalbard til Lindesnes.

Fridtjof Nansen og hans menn gikk i 1888, som de første, over innlandsisen fra øst til vest. Mottoet var ”vestkysten eller døden”.

La oss høre hvordan Nansen, i boken ”På ski over Grønland”, skildrer livet på innlandsisen:

*På hele ferden over innlandsisen var det som regel så klart at solen skinte i gjennom skyene. Bare noen få dager var det helt overskyet. Selv når det falt sne, som det ofte gjorde, var det sjelden tettere enn at solen kunne skimtes. Sneen som falt var alltid fin, lik frossen tåke. Når solen skinte gjennom dette fallende sne-støvet, dannet det sig alltid en lysende ring rundt den med lys-akser som gikk fra solen ut til ringer på hver side. Og det oppstod lysende flekker, de såkalte **bisolser**.*

Det blev meget kaldere enn vi på forhånd hadde tenkt oss muligheten av. Selv om dagen, når solen skinte, var det mange kuldegrader. Og når den på ettermiddagen kom lavere på himmelen, sank temperaturen fort.

Da vi gikk til køys 11.september, la jeg vårt spiritus-termometer under hodeputen. Da jeg så på det neste morgen var spiritus-søilen sunket dypt under skalaen, som gikk ned til minus 37 grader C. Temperaturen var sikkert under minus 40 grader. Dette var inne i teltet, hvor vi lå seks mann og hvor vi kokte mat.

Dette var altså midt i september og er vel uten sammenligning den laveste temperatur som på denne årstid er iaktatt på jorden. Hva må en ikke vente i finne der midtvinters.

På denne vår ferd opdaget vi således en ny og merkelig kulde-pol, som meteorologene kaller det. Den hviler over det indre av Grønlands innlandsis og har avgjørende innflytelse på værlaget i de omliggende strøk over hele den nordlige halvkule. Og ikke minst på stormene i Atlanterhavet og Norskehavet.

Hvordan overlevde Nansen og hans menn? Følgende sier noe om det:

Kveld-stundene i teltet, når alle mann var kommet til sæte på sine sekker, var glanspunktene i tilværelsen i denne tiden. Vi kunde være aldri så slitne og det kunde være aldri så kaldt, men når suppen, eller lapskausen, var ferdig og blev øst kokende opp i koppene våre, ja da steg lykkefølelsen til det høieste. Før vi krøp til køis, ble kokekarene fylt med sne for å være klar til å settes over lampen neste morgen. Sjokoladen ble brutt opp i stykker ferdig til å kokes. Så krøp vi i posene, lukket godt igjen, og sov de uskyldiges søvn.

*Arne Chr. Stryken er sosiolog fra Universitetet i Oslo (1973). Lektor på Nansenskolen, Norsk Humanistisk Akademi. Tidligere forsker innen miljøspørsmål i Østlandsforskning. Undervist på Høgskolen i Lillehammer i samfunnsfag og økofilosofi. Har skrevet følgende bøker: Arktiske landskap (1989), Er fjellene våre.. (1994), Bærekraft og naturbruk (2000) og Grønland(2005).
a.c.stryken@nansenskolen.no*

NEDKJØLING – HYPOTERMI - KULDEDØDEN.

Eldar Søreide

Tre ord, samme mening, samme resultat. Mennesker utsatt for kulde, nedbør og vind vil før eller siden fryse i hjel. Kuldedøden vil komme langsomt om isolasjonen mot de ytre kreftene er god, og denne beskyttelsen kun gradvis må gi tapt for de ytre kuldekraftene. Kuldedøden inntreffer raskere om kulden kombineres med eksponering av hud mot vann. Et ungt, friskt og uthvilt menneske vil ha større sjanse til å overleve enn en gammel, beruset eller syk person.

For oss beboere på Nordkalotten har kampen mot naturkreftene alltid dreid seg om å unngå kuldedøden. Likevel, hvert år dør flere hundretalls mennesker av nedkjøling her. Noen sovner beruset ute og dør en stille kulde død. Noen fryser raskt i hjel etter et fall i sjøen eller forlis.

Men, mange overlever møtet med den truende kuldedøden(også kalt alvorlig nedkjøling eller hypotermi på fagspråket). Noen overlever til og med selv om de syntes å ha alle odds mot seg! Mange vil si dette er eksempler på menneskets evne til å overvinne omgivelsene, til å ville overleve! Mange vil også peke på at dette er en seier for moderne medisinsk behandling.

Et slikt medisinsk mirakel med en alvorlig nedkjølt pasient fra Norge kunne man nylig lese om i Lancet; det meget anerkjente britiske medisinske tidsskriftet.

En ung kvinne, selv utdannet lege, på skitur i Nord-Norge med to gode kolleger faller gjennom snøen og ned i et islagt fossefall. Mellom isblokker og med isvann strømmende over seg henger hun fast som i en skruestikke på grunn av skiene. Hodet er over vannet så hun får puste fritt, men hun kommer verken opp eller ned, på tross av iherdige forsøk på å hjelpe fra vennene. De ringer desperat etter hjelp og kan bare følge med i kvinnens desperate kamp mot kulde døden den neste halvtimen. Hennes iherdige forsøk på å komme løs produserer varme men isvannet kjøler henne ubønnhørlig ned. Kuldestresset er enormt og kroppstemperaturen synker gradvis. Først ned mot 30 grader Celsius (såkalt moderat nedkjøling), hvor kroppen fremdeles jobber på spreng med å motvirke nedkjølingen. Skjelvingene som rister i hele kroppen gir varme men må snart gi tapt mot overmakten. Hun blir stillere og stillere – hun går fra å panisk til å være forvirret og uklar, og når kroppstemperaturen synker under 30 grader kobler hjernen helt ut. Hun er i koma. Alvorlig nedkjøling kalles dette på fagspråket. Pusten avtar, hjertet pumper langsommere og mindre kraftig. Kroppen blir helt stiv og urørlig. Alle kroppsfunksjoner er gått ned på sparebluss, og snart vil alle funksjoner opphøre. Kuldedøden vil snart kreve et nytt offer.

Men, slik skulle det ikke gå denne gangen. Hjelpen kommer med et redningshelikopter. Redningsmannskapet kutter hull i isen og hun løftes opp og ut. Hun har store, lysstive pupiller og ingen hjertefunksjon. Hun har alle tegn på at hun er død, virkelig død. Medisinsk personell driver likevel gjenopplivning den lange veien til universitetssykehuset i Tromsø. Der ankommer hun 3 timer etter hun falt ned i fossefallet. Et team av sykehuseksperter står klar på operasjonsstua for å gjøre alt for å lure kuldedøden. De måler kroppstemperaturen til 13.7 grader. **TRETTENKOMMASYV GRADER!!** Ingen har noen gang før overlevd en slik ekstremt lav kroppstemperatur.

Kvinnen kobles til en såkalt hjerte-lunge maskin som både kan erstatte hjerte- og lunge funksjonen og raskt varme henne opp. Det iskalde blodet hennes suges inn i maskinen og varmes opp før det sendes tilbake i kroppen. Om igjen og om igjen skjer dette, i små mengder om gangen varmes blodet opp. En time senere er kroppstemperaturen allerede over 30 grader, på vei mot normalen og hjertet starter utrolig nok å slå igjen! Etter 9 timer med gjenoppliving, oppvarming og stabilisering kan hun flyttes til intensivavdelingen. MEN, fremdeles svært svak. Alle organsystemene er svulmet opp og fungerer dårlig etter møtet med kuldedøden. Etter noen dager våkner hun likevel opp og virker helt normal i hodet. Selv om dette er et godt tegn sliter resten av kroppen med å komme seg etter den ekstreme belastningen. Lunger, hjerte, nyrer, tarm og nervesystem, alt er ute av lage. Svikten i alle organsystemene vil kunne medføre døden selv om hun har overlevd så langt med hjernen i behold! Etter 1 måned på intensiv er den verste krisen over, og etter flere måneder på sykehus er hun klar til å reise hjem. Og, utrolig nok; ett år senere er hun i full jobb og på ny skitur med sine venner og kolleger.

Historien går verden rundt som en medisinsk sensasjon; og liknende historier dukker opp fra andre deler av Nordkalotten.

Basert på følgende publikasjon:

Gilbert M, Busund R, Skagseth A, Nilsen PA, Solbo JP. Resuscitation from accidental hypothermia of 13.7 degrees C with circulatory arrest. Lancet 2000;355(9201):375-6.

Eldar Søreide er Intensivmedisiner og Professor i akuttmedisin ved Akuttklinikken, Stavanger Universitetssjukehus.

eldar@soreide.com

MENNESKET: STERKT OG SÅRBART

Wencke J. Seltzer

Den menneskelige hjerne utvikles og formes mest i mors liv, og de første årene etter tilblivelsen. Hjernen er også mest påvirkelig og sårbar i ung alder. Nyere nevrovitenskap betrakter menneskehjernen som et foranderlig organ gjennom hele livet, fysisk og psykisk. Mennesket har evne til å integrere, lære om egen og andres fysiske og psykiske atskilthet, og å knytte seg til andre. Fra begynnelsen av har mennesket iboende evner til å tilpasse seg natur- og kulturnedfelte betingelser.

Mennesket er sosialt søkende, og kan ikke overleve uten kontakt og omsorg. Det kan heller ikke iverksette evnen til å kommunisere, uten psykisk og fysisk utveksling med andre.

Gjennom millioner av års evolusjon, kjennetegnes mennesket som annerledes fra andre arter, gjennom nettopp evnen til å benytte språk, og formidle nyanserte tanker, følelser, intensjoner, fantasier, drømmer, vyer, og derved delta som mottaker og medforfatter i det menneskelige fellesskap. Innlevelse, medfølelse, etikk, moral og verdier; spørsmål om riktig, galt, ondt, godt osv., er menneskenes edleste evner. For mennesket har uendelige evner til å simulere, se for seg noe som ikke er, late som, og knytte nåtid, fortid og fremtid sammen i forståelige beretninger.

Mennesket kan også bevisst og ubevisst fordreie, eller kommunisere om fragmenter av hendelser og fortie andre for selv å dra nytte av det. Det kan fremstille seg i "falskt lys" og få andre til å tro noe som ikke stemmer med "faktiske forhold".

Vår hukommelse er heller ikke helt pålitelig, uansett troverdighet hos fortelleren. Observatører knytter oppmerksomhet til ulike aspekter av hendelser. Emosjonelle forhold kan også sløve og begrense omfanget av observasjonen. Noe som ikke bevisst er fanget opp, kan heller ikke gjenkalles. Slik kan "sanne" og helhetlige gjengivelser knapt oppnås.

Mennesket kan dissosiere, splitte følelse og tanke, koble ut smerte, og forestille seg ut av egen kropp. Ofre for voldelige overgrep kan gå ut av hendelsene tilsynelatende uberørt. Men vitenskapen viser at overgrepene allikevel setter spor i våre hjerner, og kropp. De kan reaktiveres i andre sammenhenger og oppleves som vonde, uten direkte referanse til historien.

Mennesker har "tause depresjoner" som kan arte seg som alvorlige trusler mot selvfølelsen, og tap av mestring. De tause, ikke verbalt tilgjengelige smertene som gjør mennesker uføre, kan lett overses; oppfattet som ikke troverdige (innbilning). Selvskadene er utbredt. De fortøner seg også som ubegripelige for utenforstående.

I dagens datastyrte kommunikasjon, med menneskenes bevisste hjerne som modell, er rasjonell og standardisert vitenskapstenkning populær. Troen på standardiserte løsninger er stor, hvilket også har konsekvenser for behandling av menneskers lidelser. De følelsesmessige uttrykkene kommer lett i bakgrunnen, mens kognitive, løsninger etterstrebes.

Traume kjennetegnes ved opplevelse av å bli fanget i truende omstendigheter uten selv å kunne påvirke situasjonen. Tap av håp om å komme seg ut av det uutholdelige gjennomsyrrer opplevelsen.

Traumeforskning viser at menneskers kropp og hjerne kan iverksette autonom beskyttelse av oss i truende situasjoner.

Hjernen kan da "fryse" og hindre viderekobling av trusselen til de områdene av hjernen som aktiviserer bevisstheten.

Mennesket kan også overleve uutholdelige forhold ved å instruere seg selv om at det befinner seg utenfor fare, slik vi kjenner til hos personer utsatt for tortur, krig, vold og andre katastrofer.

Slik selvinstruksjon kan også føre til dårlig språklig gjengivelse i ettertid, da den subjektive opplevelsen i utgangspunktet ikke stemmer overens med den konkrete hendelsen.

Psykiske lidelser er ofte underlagt bevisst og ubevisst taushet. Erfaring forbindes med skam- og skyldfølelse. Tabubelagte koder er truende på mange nivåer, hos individet, i familien, i samfunnet og kulturen. Lidelsene kommer helst til uttrykk gjennom kroppslig språk; hjertebank, magevondt, søvnløshet, gråtetokter, sinneutbrudd, uoverveide handlinger, osv. Forstyrrelsen forbindes ofte med uutholdelig ensomhet.

Ensomheten svekker selvet, og kommer til uttrykk gjennom spørsmål som: Hvem er jeg? Hvor hører jeg til? Hvem er mine nærmeste? Hvem bryr seg om meg? Er jeg en person? Er jeg til for en annen? Kjenner mine barn meg? Utover forventningene, konvensjonene. . . som foreldre jo utøver? Har lest alle bøkene, men..? Andre kan nok gjøre pliktene like bra... som meg.

Tap av identitetsfølelse er gjennomgripende, og kan oppleves som tilintetgjørelse. Den medfører også nedstemthet, eller "taus depresjon", og forvirring. Den er sjelden tydelig for andre. Tankene om suicid er heller ikke tilgjengelige for andre. Suicidale handlinger oppleves da også som uforståelige for de nærmeste.

Spørsmål

ER jeg en egen person... for min livspartner? Har gjennomført alle ritualene, bryllup, fødsler...bygget rede. Men, er jeg der? Føler jeg? Kjenner jeg kanskje en pirrende dragning mot det ekstreme? Det som ligger over grensene, det farlige! Kjenner jeg ikke noe som rører ved meg... JEG trer frem, utenom grensene. Er i det ukjente! Ingen når meg nå med sine bebreidelser.

Det passer meg bra: Presse grensene, kjenne fare.

Ja, jeg har vært her før, som barn, ung og voksen. Som ukjent. Min kropp har kjent det. Kan kvalme gi liv? Kan noen tyde det? Et det et håp der? Farlig! Er der en å dele det med der ute? Nei, nei, ikke prøv deg!

Vennen min, kom til meg: Ditt navn er Likegyldig! Bli hos meg..

Du spør meg om forholdet mellom meg og min livspartner? Han ER, det kan bevises, teknisk. Kan vi snakke? Knappt. Det visste jeg fra første stund vi var sammen.

Men...jeg visste ikke at følelsene våre var stumme og døve. Er han en autistisk avart, som jeg selv kan være det ? Finnes følelsene? Vi lever parallelt, ikke i samliv... under samme tak?

Tja: Jeg er en erfaren voksen. Oppvokst og utdannet i et moderne og postmoderne samfunn... må gjøre rede for meg nå. Relativisme kanskje, er det en løsning? Være nøytral, se fra den ene og så den andre vinkelen? Tja... Hva så? Jo, man må "sette ord på", mene noe, ta ordet, være synlig. Kvinner må lage skjemaer, forklare, slik vitenskapsmenn gjør!

Men... ikke jeg. Jeg er i et annet spor; har vandret ut av forventningene og bebreidelsene.

Ensomheten er hos meg, den er trofast, jeg kjenner den best.

JEG har plass i bakgrunnen. Velsignet upåvirkelig, likegyldig, og forenet med den.... bak kulissene.

Wencke J. Seltzer er professor, dr. philos., og spesialist i klinisk psykologi (NPF). Hun er ansatt som forsker ved FoU-enheten, Psykiatrisk klinikk, Sykehuset Buskerud HF. Har bl.a. skrevet boka "*Familiehemmeligheter: Tause fortellinger fra terapirommet*" (2005).
wenck-s@online.no

LYDEN AV HVITT

Nils Henrik Asheim

Lyden av en hendelse. Alle hendelser har en lyd. Lyden når tvers igjennom til instinktet ditt. Uansett hva du holder på med: en lyd får deg til å snu deg. Lyden av noen som kommer. I David Lynchs film ”Wild at Heart” dukker det opp et nærbilde og en lyd av en fyrstikk som tennes, med mellomrom. Hva sier det? Spiller ingen rolle. Den gjør deg våken for at noe hender.

Drama er egentlig bare tull. Ingenting er så dramatisk som et helt trivielt hverdagslig liv. Når som helst kan noe hende. Da jeg kontaktet Johan Harstad for å samarbeide om et musikkdrama, hadde jeg akkurat lest hans novellesamling ”Ambulanse”. Historiene i boka balanserer mellom det nære, dagligdagse og en katastrofe, som enten hender, eller blir avverget.

Harstad kom tilbake til meg med de første utkastene til teksten, som het Grader av Hvitt. Den er lagt i munnen på en kvinne som har gått seg vill på Grønlands-plataet. Men er det *der* hun er? Eller har hun *alltid* vært der?

Jeg så for meg et slags anti-scenisk stykke for scenen, hvor skuespillerens stemme holder på med sitt og musikken lever flere parallelle liv. Siden drama egentlig kanskje ikke er den eneste sannheten. Å lage musikkdrama handler ikke om å skildre hendelser i lyd... men la hendelser finne sted, oppleve kollisjonene og det som hender.

*

Lyden av tiden. Musikk er hukommelse og gjentakelser, og bygger opp forskjellige målestokker side om side. I indonesisk gamelan-orkestere har musikerne faste roller: noen spiller langsom tid, med kanskje et klokkeslag hvert tiende sekund, mens andre igjen haster iveri med raske figurer på instrumentene. Men hvem av dem kommer raskest fram? Og hva med bestefarsklokken i stua som slår hver time. Forteller den at tiden går, eller at den står fullstendig stille?

Siden kvinnen på Grønland snakker både i fortid og nåtid, ville jeg bygge opp en musikk med flere tidsplan. Det resulterte igjen i en spesiell orkesteroppstilling på scenen. Blåsere og strykere er skilt fra hverandre. Blåserne spiller akkord-vegger, i en syklus som man kanskje merker over lang tid. Strykerne, ser jeg som en flate. Tvers gjennom bevegelsene deres går det et plan som langsomt synker. En strykekvartett er skilt ut og sitter på motsatt side. Lyden deres høres i nærbilde, et annet tidsplan igjen, mye mer menneskelig, nærmere hvordan vi beveger f.eks. en hånd.

Så har vi et usynlig plan, nemlig elektronikken. Den kommer fra en annen verden. Lydene som er laget av Lasse Marhaug har alle karakter som motsier instrumentenes natur, både i klangen og forløpet. Det er fremmed, men likevel merkelig velkjent og uttrykksfullt. Er klangene truende, eller er det en styrke når de kan leve sammen med orkesterinstrumentene?

*

Lyden av et fall. Alle mennesker er i tyngdekraftens makt, og har alle odds mot seg i utgangspunktet. Den latinske vitenskaps-dikteren Lucretius skildrer spebarnets fødsel som når noen blir skylt i land på en strand. Fra da av gjelder det å motvirke tyngden og døden. Det er bare fordi spebarnet er fullstendig sta på å overleve at det vokser opp. Ikke tale om at det har tenkt å la være å spise eller puste.

Den beste måten å motvirke tyngdekraften er kanskje å spille med den. Vi har samlet noen materialer i hvite kasser som faller på ulike måter. Grus, skjell, glass og isopor. Lyden av fallet har en musikalsk energi selv om det er tilfeldig. Materialene er også vakre, det er grunn nok i seg selv, og vi må huske på at det er vakkert å gjøre ting, ikke minst fordi det er så mange andre ting i livet du ikke kan gjøre noe med.

Materialene har også en symbolikk om man vil, steinene kan fortelle om en ørkenvandring, skjellene om overgangen mellom hav og land, glasset om det som får oss til å se men også til å skjære oss. Og så var det isoporen da. Hva er det? Et materiale som ikke er til. Den eneste grunnen for at isopor finnes, er at det skal skille andre fra hverandre. Lyden av ingenting.

*

Lyden av en stemme. Stemmen kan gi identitet, men også beskytte med et skall. Men jeg er sikker på at spebarnet kan kjenne deg igjen på stemmen før det er i stand til å se ansiktstrekkene dine med øynene. Stemmen forteller svært mye med sin utstråling. Men stemmen kan også sende ut helt feilaktig signal i forhold til det den snakker om. I opera blir det gullet, og i teateret blir det skreket.

Radioen er mediet som har utnyttet stemmens makt til fulle, bare tenk på Orson Welles som satte USA i panikk med sitt hørespill om invasjonen av marsboere i 1938. Radioteateret kommer aldri til å dø ut. Stemmen i sin lille boks, studioet, rommet som ikke eksisterer, tvetydigheten fascinerer folk. På samme måte som dukketeater, det at det går an å framstille noe stort med noe så lite. At tid og sted ikke er noen begrensning. Det er ideen som teller.

I dette musikkdramaet satser vi alle kort på stemmen. Personen i stykket snakker like mye til seg selv som til oss. Når jeg henvendte meg til Johan Harstad var det nettopp for den stemmen han skriver, det var den jeg ville ha, jeg ville plante den på en scene, si at den er der og ikke er der samtidig.

Nils Henrik Asheim
Komponist, Stavanger
nilsha@notam02.no
www.nilshenrikasheim.no